

ISBN 978-86-82873-16-7

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ШЕЗДЕСЕТ ГОДИНА
ИНСТИТУТА ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК
С А Н У

ЗБОРНИК РАДОВА II

Уређивачки одбор:

др Гордана Јовановић, редовни професор, др Александар Лома, дописни члан САНУ, др Предраг Пипер, дописни члан САНУ, др Слободан Реметић, дописни члан АНУРС, др Стана Ристић, научни саветник, др Срето Танасић, научни саветник

Главни уредник:
Срето Танасић

БЕОГРАД
2007

Уз седамнаести том Речника САНУ*

Коначно се ове године, после више од годину дана чекања у штампи, појавио седамнаести том Речника САНУ, који се као дескриптивни, описни речник књижевног и народног језика израђује преко педесет година у Институту за српски језик Српске академије наука и уметности.

У складу са досадашњом концепцијом рада, установљеном пре израде првог тома, текст ове књиге, као и претходних, припремљен је коауторски у више лексикографских фаза и поступака. Оно што може, на први поглед, навести на помисао да се ради о различитим приступима грађи обрађеној у различитим књигама јесте обим и број одредничких речи који се у сваком следећем тому сразмерно увећава и умножава. Приступ је остао исти, а разлога због којих је више *слова* стало у мањи број томова који су штампани на почетку израде Речника је више. С обзиром на то да језик није статична категорија, он се мења, модификује, допуњава и иновира, а сарадници се труде да то прате колико је могуће, али и да у исто време не запоставе старију грађу. Осим тога, број извора који се ексцерпирају ради перманентног попуњавања лексичког фонда стално се увећава. Несразмеру при захвату грађе било би могуће отклонити припремом других, допуњених издања, што би показало умногоме другачију ситуацију, састав, распоред и разноликост одредница.

Седамнаести том Речника САНУ садржи нешто више од 8000 одредница, између *одеркао* и *Ојово*, чија су детаљно и прецизно диференцирана значења поткрепљена примерима из књижевних дела, народног стваралаштва (43 збирке народних песама, 20 књига народних приповедака и 4 књиге народних пословица), затим речника, ен-

* Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XVII, књига XVII, *одеркао–Ојово*, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик, Београд 2006, 800 стр.

циклопедија, дијалекатских збирки речи, као и часописа у којима се могла пронаћи релевантна грађа. Укратко, лексичко благо које користи овај тезаурус обједињује стваралаштво (не само књижевно!) од времена Павла Соларића, потом Вука и Доситеја, преко Андрића и Селимовића до дела Селенића, Угринова и Душана Ковачевића.

Број обрађених одредница је велики, посебно када се има у виду да су у већини глаголи који углавном, по правилу, имају веома развијену полисемантичку структуру, то јест имају доста значења и подзначења. Онда се може замислити колико је суштинских појмова, људских радњи и активности дефинисано и идентификовано, али и колико је труда и знања требало уложити у то. Као пример, можемо навести глагол *окренуџи* (*се*), чија значења, подзначења и изрази заузимају простор од пет страна.

Као што смо већ нагласили, глаголи су најбројнија врста речи у XVII тому са око 3400 одредница. Читалац овог тома може се упознати са значењима глагола: *одрицаџи* (*се*), *одујреџи* (*се*), *одераџи* (*се*), *оденуџи* (*се*), *окадиџи* (*се*), *окиџи* (*се*), *окрезубавиџи*, *окрунисаџи* или *ојалиџи* (*се*). Такође, могу се сазнати, за већину говорника стандардног српског језика млађе популације непознати, застарели или покрајински глаголи: *оклечозубиџи* (*се*) (разуздати, скинути узде), *олашњаџи* (*се*) (допасти се), *олинцаџи* (ошишати до главе), *омајиџи* (*се*) (породити се), *омиловаџи* (*се*) (помиловати/заљубити се/обљубити), *ојешаџи* (изнемоћи, малаксати) и сл. На примеру глагола *одолеџи* такође се одсликава диференцијација значења и подзначења према глаголској рекцији, тј. према томе да ли можемо *одолеџи* *нешџо*, *нечему* или *некоме*.

Очекивано, именице су такође бројна врста речи у овом тому. Има их скоро 3000. Обрађене су именице као: *одгој*, *одисеја*, *одлука*, *одраз*, *одредница*, *озон*, *океан*, *око* (на дванаест страна, са девет идентификованих семантичких реализација и деветнаест стубаца израза), *окреџи*, *олимпијада*, *оловка*, *олиџар*, *олуја*, *омладина*, *омнибус*, *ономастџика*, *омега*, *омоџи*, *ојанак*, *ојис* и др. Међу њима има назива за особе које обављају разна занимања: *одгајаџи* *џи* *џица*, *ојанчар*, *окрмиџи* *џи* *џи*, назива за људе на основу њихових особина: *олчина*, *ојаљеник*, *ојајдара*, термина из разних области: агрономије (*окургљаџи* — врста крушке), биологије (*оогамија* — врста оплођавања), ботанике (*омлак* — локвањ), зоологије (*ондаџира* — пацов), књижевности (*ономаџи* *ојеја*), медицине (*одонџи* *џи* *џи* *џи* — запаљење зуба, *ониоманија* — болесни нагон за куповином), минерологије (*олигоклас* — бели минерал), занатства (*олучара* — наковањ), геологије (*оледба* — појава у вези са снежницима и ледницима), песништва (*одреч* — одговор), хемије (*олеин* — сме-

ша незасићених масних киселина) и др. Лексикографски су обрађене и застареле речи, као и историзми и покрајинизми, од којих су неки: *одредбина* (такса), *одумрић* (баштина, оставштина), *окшовка* (вакцина), *олојда* (лељивица), *омицавица* (клизавица), *онбаша* (десетар) итд. Могу се приметити и речи које потичу из страних језика: турског (*оинџија*, *ојна*), немачког (*окедла*, *ојсец*), мађарског (*оза*), латинског (*оидијум*, *оказион*), руског (*одред*), италијанског (*окријанџа*, *омбре-ла*), француског (*ојсидијан*) и др.

Лексикографима је много времена, знања и труда требало и за немали број придева, око 950, међу којима има доста оних са развијеном полисемантичком структуром, као што су: *олован* (шест великих значења са по више подзначења) и *ојак* (девет великих значења и више подзначења), али и још неких: *одморан*, *окорео*, *округао*, *олак*, *ољуић*, *омашан*, *омлаћи*, *оновремски*, *ономадашњи*, *ојийљив* и сл.

И заменице су међу обрађеним речима у овом тому. Има их седамнаест, а посебно су захтевне за дефинисање биле: *он*, *она*, *оно* и *онај*, *она*, *оно*.

Непроменљивих врста речи има у знатном броју, од којих је највише прилога — око 550. Примери из грађе за прилог *онако* разврстани су у петнаест значења и више подзначења. И прилози *одозго*, *одоздо*, *олако*, *омало* задала су главобоље лексикографима, као и интересантни, мање познати прилози *одзаманде*, *одсеком*, *одођен*, *омазул*, *онадер*, *озоја*, *ојачачки*. Такође, у овај том је ушло близу педесет узвика, као: *оје*, *ојс*, *ола*, *ола-ла*, *оле*, *омрк*, *оја-џуја*, *ојла*, од којих узвик *оја* има четири значења и више подзначења. Од предлога, којих је око двадесет пет, споменућемо неке: *окром*, *олај*, *онкрај*, *окон*, такође и везнике *оли*, *олији* и речце *одиста*, *олсун*, *оноја*, *односно*.

Посебно је интересантна интернационална лексема *океј*, која у нашем језику, зависно од значења, може бити речца или прилог.

Фразеологија заузима значајно место при лексикографским обрадама речи. У седамнаестом тому има доста израза, а највише их је код именица *око*, *одело*, *однос*, *одмор* и *ојанак*, код глагола: *одерајти*, *однејти*, *окренујти*, затим код заменице *онај*, *она*, *оно* и код прилога *онако*.

У овом тому читалац такође може пронаћи и ономастичке лексе-ме, наравно, у оквиру распона одредница *одвркао* и *Ојово*. Ту су уобичајена, позната имена: *Олга*, *Олива*, *Оливер*, *Оља*, *Омер*, али и она мање позната: *Ола*, *Окан*, *Омара*, затим презимена: *Одрибожјић*, *Озимица*, *Олујић*, *Оморика*, *Ојисарчић*, надимци као *Одојија*, топоними: *Омиш*, *Омољац*, *Омоље*, *Океанија*, *Озрен*, *Олово* и др.

Будућим читаоцима и корисницима можемо рећи да овај Речник представља основу, не само за грађу, анализе и израду научних радова из разних области, већ служи и као лексикон појмова и израза из опште и националне културе савременог образованог човека, али и сваког читаоца који воли да размишља о речима и њиховим значењима, варијантама, пореклу, разноликости и употребној вредности. Дакле, без обзира на то да ли ћете *ољубавићии*, *омађијајии* некога, *одгледајии* неки филм или сами *одглумићии* у њему, да ли имате *олује* (зулуфе) или *окрњак* (шкрботину), да ли идете у *ојеру* или на *океан*, на *Олимј* или у *Ојово*, да ли ћете се *омрсии* или држите *олаку* (дијету), обавезно *бациие око* на седамнаести том Речника САНУ. Док будете читали овај Речник, сигурно ћете бити *одушевљени*, како бројем *одредница*, тако и њиховим *ојисом*, засуће вас *олуја* речи, сазнаћете шта је *ојанчара*, ко је *ојанчарица* а ко *ојанчарка*, зашто је неко *ојајдара* или *одрлија*. Такође, јасно је да је требало *озбиље* много напора како би се могло квалитетно *окићии* ових осамсто страна, тако да сигурно нећете рећи: „Он је *океј!*“, већ ће вам се када будете видели многе речи и њихова значења отети узвик: „*Оја!*“, а онда га, иако није *олак*, можете још некоме *однеи* и *одишайи* му *омиљене* речи и сигурно ће то за њега бити лепа *ојомена* (заст. *сећање*).

Ми се надамо да ће се Речник САНУ достојно *оловорићии*, како и заслужује, као и да ће у *односу одговорних* према њему бити више *одговорносии* у будућности.

Најаша Вуловић